

„Külömbféle szavak lajstroma”

lumban, Székelydályában Bálint Gézáé Kovács Juliska (szül. 1909) őrzi a jegyfőkötőjét, megkímélt, jó állapotban, de csak fényképezésre adta ide. Halála után – kívánsága szerint – a fejére kell tenni, mert az úgy volt szokás. A másik főkötő igen elkopott, hiányos díszítéssel maradt meg, Gergely Sándorné Gergely Anna (szül. 1901) tulajdona volt. 96 éves korában halt meg, de a főkötőt nem tették a fejére az öltöztetésnél annak kopottsága miatt.

Ezt a főkötőt sikerült felújítani. Székelyudvarhelyen Barkóczi Juliánna (szül. 1923) 16-17 éves korában a fejrevalók, kalapok, főkötők készítésének mesterségét tanulta. Ő újította fel a régi ismeretek alapján az öreg főkötőt.

Régen a székely falvak asszonyai csak bekötött fejfel járhattak a kapun kívül, de még a kapun belül is. Árapatak román és szász falvak közé ékelődött magyar falu a Székelyföld szélén. Lakói őrizték a népi hagyományokat, keresztiszemes varrottassai széles körben értékelték. Dénes Jánosné Bálint Mária (szül. 1906) emlékei szerint az 1800-as évek végén a faluban a csepesz terjedt el, kiszorította a kendőt, fátyolt, amit a selyemhernyó fonalából maguk fontak, szőttek, ezért volt fátyolszerű, vékony. A csepeszt is mindennap viselték. Ezért készült egyszerű kivitelezési formájú, amelyet a mindennapi munka végzése közben is viseltek, illetve cifrább, díszesebb, a vasárnapi, ünnepi alkalmakra. A XIX-XX. századfordulóján lett ismert, terjedt el a főkötő igazi díszes formája, a cifra, magasított, tornyos, gyöngyös főkötő, amelyet csak ünnepi alkalmakkor viseltek.

A gyári kelmék gyártása azonban fejlődött, ennek hatására változott a falvak divatja is. Az első világháború után, a főkötő divatjának múlásával, mindinkább elterjedt a fejkendő a főkötő helyett. A völegény már nem jegyfőkötőt, hanem *jegyruhát*, fejkendőt vásárolt.

A régi időkben az asszonynak a legnagyobb melegben is kötelező volt a fejrevaló viselése, hétköznap, vasárnap, otthon és a kapun kívül egyaránt. Ünnepeyesen elől, az álluk alatt kötötték meg, munka alatt menyecsékésen hátrakötötték. Ha kendő nélkül megindult egy asszony, megszólaltak, elmarasztalták. A fejkendőt üzletben vagy piaci sátrakban, kereskedőktől vásárolták. Télire posztó és szőr szövetanyagból, meleg időre delin, karton és selymekendőt viseltek. Színe az életkorral egyre sötétedett. Általában az egyszínű anyagok voltak a közkedveltek: fehér, barna, szürke, fekete. Vidékünkön a rózsásat nem kedvelték, cigányosnak tartották.

Cs. Gergely Gizella

Jánosfalvi Sándor István (1804–1879) tudós unitárius pap neve ismerős a Székelyföld, és különösképpen a két Homoród vidékét kutatók előtt. Az 1827-ben pappá szentelt Sándor Istvánt elsősorban az 1942-ben megjelent *Székelyhoni utazás a két Homoród mentén* című művéért tartja számon az erdélyi irodalom- és művelődéstörténet. Életrajzával és kéziratos hagyatékának feldolgozásával azonban még adós nemzetközösségünk. Igaz ugyan, hogy Darkó Sándor, Benczédi Pál és legutóbb Veres Péter egy-egy tanulmány erejéig megpróbálta bemutatni a szokásostól teljesen eltérő lelkeszi életpályát, de a méreteiben is impozáns kéziratos hagyaték feldolgozására nem vállalkozhattak. A nyolc főlíánst kitevő kéziratos anyag Székelykeresztúron, Marosvásárhelyen és Kolozsvárott várja a kutatókat. Jelen írásunkban – ízelítő gyanánt – Jánosfalvi *Külömbféle szavak lajstromát* adjuk közre, melyet az 1867–1868-ban írt *Bibliai és más közéleti nevezetes tárgyak...* című, közel 600 oldalas gyűjteményének részeként hagyott az utókorra. Jánosfalvi gyűjtése nem csupán megelőzte Kriza János *Erdélyi tájszótárát*, hanem szerencsésen ki is egészíti azt. Szeretettel ajánljuk hát Jánosfalvi e kis tájszótárát Erdély minden szerelmesének.

Kovács Sándor

Külömbféle szavak lajstroma

1. Magyar szókönyv pótlék. Olyan szavak ezek, melyek a legteljesebb szabályos magyar Szótárakban sincsenek meg, de a magyar, kivált székely köznép száján mindennapi használatban vannak.

Maga a szó – Ennek jelentése vagy értelme

A.

Áncsorogni – Azaz ide s tova cél nélkül állani, járn.

Ánkálni – Mélázva, tétova járn, bámulva állni.

Ajongani – Szégyellve akarni megnyerni valamit.

B.

Belezna – A szövés alatti leszakadt fonal ürege vagy csorbája.

Belétökede – Valakibe belé kötölőzik vagy belébonyolódik.

Belékutul – Belényúlogat tilalmason vagy tisztátalanul.

Béseg v. Péseg – A vér stb. ingerlőleg forradoz, zsibbadoz.

Bojász v. Bakrász – Bódorog, ide s tova tévedez, mint a bak.

Bódorog – Ugyan az.

Bozlány – Borzas, bokros, tövises erdőújulás.

Buditska – Kalitka v. galicka (datki szó).

Bece, kényes bece – Delicatus.

Bóka, kicsi bóka – Kicsi malac.

C. Cs.

Csecskó – Gúny nevezet.

Csecskős – Apró veresstráfos v. vonalas fehér törökbúza szem.

Csepcsel (le) – Lelocsol a víznek tenyérrrel ütésével.

Cirmolni – Szidni kisebbítőleg, néha ok nélkül.

Cuna – Kisleánykák, szűz leányok pinája.

Condollott – Elrongyollott.

Csemcsegni – Mikor ember v. disznó eszik, ily hangot ad.

Cihogni – Azaz kacagni össze a többivel lassancskán.

Csöcselék – Hitvány, aljas. Családi apró tagok, gyermekek.

Csükészni – Tallózni a beszedett termés helyén.

Celebula – Mindenféle, elegyes portéka.

Csürök – Mészkatlan begyűjtő szája.

Csármál – Lármáz, mint a madarak.

D.

Dévaj – Kicsapongó, gonoszkodó ember.

Derendocia – Nagy lármával, dörgetéssel járó szekerezés.

Ducifaros – Nagy, kiálló gömbölyded farú személy.

Duvasztani v. uvasztani – Fűzfa héját stb. épen lehúzni, vagy bőrt is.

Durga – Csepűvaszon lepedő, búza stb. szárasztó.

Dáridó – Vendégségi táncos, lármás mulatság.

E.

Elvederedett – Elhányódott, eltaszígáltatott.

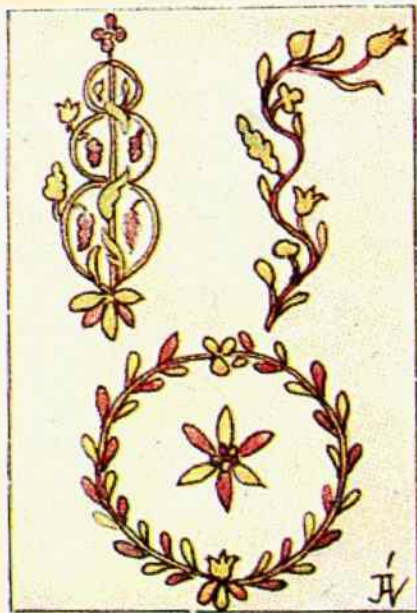
Elkámpicsorodik – Elkeseredik, száját nyomorékul vonván el.

Ergöje – Féleszű, helytelen magaviseletű.

Elernyedni – Mikor valamely épület stb. széjjel kezd menni.

Egerscélni – Azaz egér módra imitt-amott kutatni, rágódni.

Ebhendi – Alávaló gazember.

F.
Foszlány – Ringy-ronggyal fityegő köntös, mely foszlik ki.
Fikarc – Valaminek legkisebb része.
Fanyalogni – Valamit félénken akarni megnyerni.
Furfangos – Sokféle ravasz mesterséggel élő ember.
Fonyorodott – Azaz elfonnyadott, fonnyadni kezdett arca.

G. Gy.
Gozs v. gaszó – Cserebogár.
Gezemuza – Mindenféle elegyítése a dolgoknak.
Giligógyi – Bolond magaviseletű.
Gar, nagy garral – Maga reátartó kevélységgel szóló.
Gúggadoz – Ti. törpe helyeken, élőfák ágai alatt.
Gézsönke – Kicsiny szoros utcafénék.
Gányolni – Valamely köntöst imígy, amúgy összevarni.
Gyökinteni – Sántán lépni v. álmos fejtét le-le ejteni.
Gór (tyúk) – Hosszúlábú, magos, nagyfajú tyúk.
Gyaka – A szekérben felállított hegyes fa lajtorján.
Gób (ülj bé abba a góbba) – A tűzhely alja, v. egy cserepes kemence alja.

H.
Harél – Nagy illetlenül sokat beszél.
Hüppög – Mikor a félkurta lábú ember sántítva megy.
Hötyke – Magarátartó, kevély, hegyes menésű stb.
Hencegni – Kevélyen piszkálódik, bírálgat, ítélget.
Hingyolni az ágyat – Az ágyat összevissza mászni gyermekeknek.
Hamarítottani – Siettetni.
Habatolás – Gutaütött ember beszéde.

Hatlatom – Halogatom.

I. J.
Imola – Imaház, kápolna.
Ibrikál – Szarik.
Ikrandik v. megikrandik – Valamitől megirtózik, csömörlik.
Jámbortalanság – Régi magyar szó.

K.
Kajla – Horgas, leálló szarvú vagy fülű ökör.
Ketyeg – Az óra mikor jár.
Katipila – Asszonyos természetű férfi.
Kolontos – Nem elég okos.
Kóté – Kevéssé esztelenecske.
Kauncolni – A kutya mikor megütve fut.
Kúttogni – Valamely búvóhelyen rejtőzve üldögelni.
Kúcogni – Valamit vékony hangon félsírva kérni.
Kibidgyen v. biggyen – Kiesik, kifordul valamely test, hogy függjön.
Kodohodtt – Az éhség miatt hasa megüresült.
Kutatni – Keresgélni az elrejtett szoros helyeken is.
Katyfolni – Valami ételt stb. sokféléből összekeverni.

L.
Lehergelni – Valamit valahonnan leverni, nyomdosni.
Lepreckelni – Vízrel stb. apró harmat alakban levezetni.
Lebelegni v. nebelegni – Ügyetlen tréfásan bánni valakivel.
Lepocskondiázni – Valakit ok nélkül lemoskolni, nyelvelni.
Lempefülű – Leálló, fityegő fülű.
Lődörög – Ide s tova mozog valamely kemény test.
Lárfári – Haszontalan, kerengő, nem igaz beszélő.
Lok – Valamely patak melletti völgy.
Libbenteni – Sántálva lépni, kinek egyik lába rövidebb.
Lipinkázni – A gyermekek szoktak deszkán stb., mint a kompona.

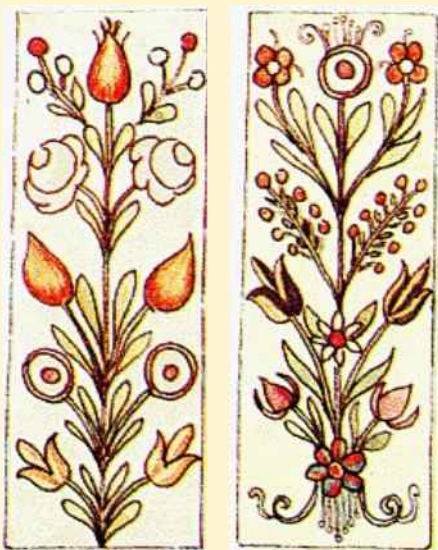
M.
Maszók – Börről levakart apró szőrök pokróc szőni.
Múszli – Ugyan az. (Bágyi szó, hol szövik a pokrócot.)
Majszogni – Szuszogva, csemecsegeve enni.
Matat – A vak vagy sötétben lévő ember valamit keres.
Mutuj – Nem sok beszédű, hallgató, ügyetlen ember.
Mókázni – Valakivel tréfálkodni, gúnyosan enyelegni.
Mégkörmözött – Gyengén befagyott víz és sár.
Makuc – Odvas fa fekete pora.

Macsalog – Azaz valahol ok nélkül mozgásokkal múlat.
Mocsolya v. pocsolya – Híg sár az úton.
Mókol – Össze vissza varrogat stb. tudatlanul valamit.
Megtincselni – A disznót, malacot stb. holmi aprósággal hizlalni.

N.
Nyüskölődni – Olyanformán mozgolódni fel s alá, mint a nyüst.
Neszere – Bolondforma magaviseletű.
Nyikitelni v. nyaklatni
Mikor a kutyát s szekrény fedelét nyikorgatja.
Nyiszitelni – Rossz késsel vágni valamit.
Netet – Valaki bolond módra ide s tova nézeget.
Nyekken – Mikor valaki leesve torkából hangot ad.
Nyammog – Mikor valaki csúful, nyammogva eszik.
Nyöszörög – Valamely szenvedő beteg állat.
Nyikkan – Mikor valamely megütött állat megnyikkan.
Nám – E helyett – Lám, azaz lám, tegnap jó volt stb.

O.
Ordos v. törkös – Törökbúza melynek fehér szeméin veress vonás van.
Öszecsebzett – Azaz, mint a csepű összebonyolódott, zavarodott.

P.
Piszmogni – A dolgot serényen nem végezni.
Puca – Kis leánykák szeméremteste.
Poszárlik – Valami széjjel hanyódik, szóródik.
Piszonyodik – Meg kezd gyengén penészedni.
Peszlek – Valami apró pórtéka vagy eszköz.
Pisolyog – Gyengén mosolyog.
Popiskálni – Törökbúza szemeket a tűznél pattogatni.
Pacsékol – Elpazarol, osztogat, veszteget.
Püffög – A kása, s egyéb efféle mikor fő.
Piszeg – Mikor a síró gyermek fojtott hangon piszeg.
Pezzen v. megpezzen – Valami vékony réz, lapi vagy drót.
Permete – Gyenge cseppekből álló harmateső.
Peckelődni – Valami magosságra felhágni bajjal.
Parpáj gyermek – Azaz bátor, kedvkereső.
Potyor – Híg sár az úton.
Pallókázni – Lipinkázni (datki szó) valami deszkán.
Pislen – Kicsiny csirke.
Pözmete – Mindenféle tűzgyújtó apróság, csepű, papír, szalma stb.

R.
 Ringyó, rima – Szemtelen kurva.
 Rippadoz – Gyönyörködve, mohón kacag.
 Renyődni – Szorongó szívvel valami felett panaszkodni.
 Rostolni v. ratymatni – Ide s tova, ki és bé gyakran járkálni.
 Retyegni – A békáknak.
 Rebegni – Nem balbutire [hebegés, dadogás], hanem tremere [reszketés, remegés] jelentéssel.
 Rittyegtetni – Ostorát stb.
 Rönkesz – Törpe.
 Rövebb – Rövidebb helyett.

S. Sz.
 Szódé – Vad forma, nyers magaviselet.
 Szepegni – Valamely gonosztól való félelemmel lenni.
 Súrujka – Igen szűkön, kurtán készült köntös.
 Suhancár – Vékony termettel felnőtt ifjú.
 Sinkópál – Koldulva, fél sírva kéreget valamit.
 Sziriktálni – A tüzet szurdalni, hogy jobban égjen.
 Sustorékol – A tűz hányja a szikrát ropogva.
 Szottyán – Valahonnan leesik valami könnyűdeden.
 Sejtem – Homályosan gondolom, képzelem lenni.
 Sajdítom – Előérzéssel képzelem, érzem.
 Sompolyog – Valami körül lassan jár vagy megy el.
 Silákol – A tűz, mikor csak gyenge lánggal ég.
 Szőnye – Az erősen sűrű gyapjú.
 Sápítóz – Megrebbenve kiáltoz.
 Süllög – A tűz mikor rosszul ég vagy rántódik valami.
 Szilokba szagat – Apró darabokra szétszagatni.
 Szüszküpü – Mindenféle szóhajtásba, dologba részes.

Szappankázni – A víz tetején valami lapos követ elhajítani.
 Sikóta – Kis cserép vagy csontfűrűlyácska mely sikolt (datki szó).
 Sukutolni – Suttogva váltólag beszélni sokat.

T.
 Tongyó – Aki rendetlenül öltözködik.
 Tepölődik – Amikor valaki valahonnan ki akar mászni.
 Tácsogni – Mikor valaki szájatva néz valamit.
 Titi muti – Ügyetlen magaviseletű.
 Túszo – Rágalmazólag szót hajt.
 Terécsel – Mikor ok nélkül mindent össze-vissza beszél.
 Tepelák – Törpe, leppögő menésű hitvány ember.
 Tepsed – Szétlapul.
 Tesped – Mikor valaki vagy valami sinlik, emésztődik.

Z. Zs.
 Zuvatolni – Sokféle rágalmas szót hajtani.
 Zándorodik – Összeszólalkozik valakivel.
 Zokon venni – Megilletődve venni valami vádat stb.
 Zernyén járni – Csak félig öltözve járni.
 Zsana (nagy zsana van) – Nagy érthetetlen beszélgetés.
 Zobban – A kapu mikor béteszik.
 Zsibog – A lába az embernek, mintha valami járna benne.
 Zavara – Hosszan vágott keskeny deszka.
 Zsillamat – Zsírnemű, akármiféle szalonna, vaj stb.

V.
 Vatatni – Sokat beszélni ok nélkül.
 Viszkolódni – Annak, aki ülőhelyét nem szereti.
 Vaszkolódni – Annak, aki ülő-, fekvőhelybe akar fészkelődni.
 Vaszarkodik – Erőlködik valami cél elérésére.
 Virgőhely – Mely felett az emberek huzalkodnak, perelnek.
 Vápahupáshely – Hol völgyecskék, dombocskák vannak.
 Vakkanni – Mikor a síró gyermek zokogva szól.
 Vacsog – A sár, mikor megy az ember benne.

Csudálatos bővsége a magyar nyelvnek némely tárgyaknak különböző szavakkal

*Festett díszítések almáriumokról
 Balázs Pál munkája
 (Homoródkarácsonyfalva)
 (Malonyai Dezső: A magyar nép művésze. II. Bp., 1909. XXIII. színes tábla.)*

való kifejezésben is az állapotokhoz képest. Pl.:

1. A fehérepek szeméremtestét kisleányka korban, addig míg a hősám rajta megindul *pucának*, azon túl, míg mint szűz leány úgy él *pinának*, ha férjhez megy míg rajta a hősám megáll *picsának*, azon túl, mint circiter ötven éven felül levő asszonynak, *valagnak* szokták nevezni.
2. Ugyanazon fehérepeket, míg a hősám rajtok megindul *leánkának*, azon túl férjhez menetig *leánynak*, férjhezmenete után 45. évéig *menyecskének*. Azon túl *vénaszszonynak*, *banyának* mondja a nép.
3. Hasonlólag a férfiak szeméremtestét is azon életidőig, míg a nemző mag bennök teremni kezd és megindul *monynak*, valamint a férfiaknak is mikor fel nem áll merevedve. Ezen túl pedig *fasznak* hívják, ha ti. felállott, s a közösülésre elkészült.
4. A disznónak mikor még malac így mondják: *Heccs bé ne! Heccs el ne!* Mikor disznóvá nőtt így: *Hújki ne! Hújbé ne!* S így bolondul kétszer tanítják.
5. A tyúknak is, míg kicsike *pislen* a neve, mikor nagyobbra nő: *csirke!* Mikor megállapodik *Tyúk*. És így a csirkét így szólítják: *Csüke! Csüke! Pirike!* Mikor tyúk lesz: *Gutya! Gutya!* Tehát ezeket is kétszer tanítják.
6. A kicsi borjút így szólítják: *Pücsi bé! Prüg bé!* A nagy marhát: *Hí bé!*

